

BĂTĂLIA DE LA ȚUȚORA DIN ANUL 1620. CAUZE ȘI CONSECINȚE

*Valentin Constantinov**

Battle of Țuțora in 1620. Causes and Consequences

– Abstract –

Battle of Țuțora in 1620 aroused the interest of the Polish historiography for a long time. Very many papers, studies, articles and books examined the events of 1620 in the Country of Moldova and the impact this battle has had over the Polish-Turkish relations, as well as the situation of the Country of Moldova at that time. Although it played a very important role in the history of the Country of Moldova during the first decades of the XVIIth century, the Battle of Țuțora from 1620 has not received yet a critical and comprehensive study in the Romanian historiography. Those few mentions concern only a more widely central and south-east European political context space where Moldova was involved at that time.

Key words: *Moldova, Rzeczpospolita, Gașpar Grațiani, Stanisław Żółkiewski, Schender pașa*

Cuvinte-cheie: *Moldova, Rzeczpospolita Gașpar Grațiani, Stanisław Żółkiewski, Schender pașa*

Bătălia de la Țuțora a suscitat de multă vreme interesul istoriografiei poloneze. Mai multe lucrări, studii, articole și volume au analizat evenimentele produse în anul 1620 în Țara Moldovei precum și impactul pe care l-a avut această bătălie asupra relațiilor politice polono-otomane, dar și situația în care s-a pomenit Moldova în acea perioadă¹. Deși a jucat un rol

* Institutul de Istorie al Academiei de Științe al Moldovei, Chișinău, Republica Moldova.

¹ Consemnăm aici doar titlurile care privesc nemijlocit bătălia de la Țuțora, lăsând la o parte monografiile dedicate lui Stanisław Żółkiewski sau Sigismund III Wasa: Górski K., *O wyprawie i klęsce cecorskiej (od 1 września do 6 października)*, „Biblioteka Warszawska”, t. 4, 1886; Górski K., *Teofil Szemberg o klęsce pod Cecorą*, „Biblioteka Warszawska”, t. 4, 1886; Liske K., *Stanisława Żółkiewskiego hetmana i kanclerza wielkiego koronnego wyprawa i zgon na polach cecorskich*, „Dziennik Literacki”, 1869; Suwara F., *Przyczyny i skutki klęski cecorskiej 1620 r.*, Kraków, 1930; Szujski J., *Cecora i Chocim*, Kraków, 1886; Ryszard Majewski, *Cecora rok 1620*, Warszawa, 1970; Śledziński K., *Cecora 1620*,

foarte important în istoria Țării Moldovei a primelor decenii ale secolului al XVII-lea, bătălia de la Țuțora nu s-a bucurat, deocamdată, de un studiu critic și cuprinzător în istoriografia română, singurele mențiuni fiind doar în contextul politic mult mai larg central și sud-est european în care s-a pomenit Țara Moldovei în acea perioadă².

În ceea ce privește previzibilitatea acestei confruntări de proporții, trebuie să remarcăm faptul că cel puțin cu un an înainte de la producerea bătăliei în relațiile polono-otomane se instaurase liniștea³, deși relațiile dintre cele două puteri începând cu anul 1612 se complicau de la an la an. Pe de o parte acțiunile ginerilor lui Ieremia Movilă din anii 1612⁴ și 1615-1616⁵ au fost puse pe seama acțiunilor samovolnice ale acestora, iar pe de altă parte în anul 1617, în loc de o mare confruntare s-a ajuns la acordul de la Jaruga/Busza, iar în anul 1618 tătarii din Crimeea au speculat din plin disfuncționalitatea armatei poloneze în urma ciocnirii de la Orynin⁶. Altfel, spus deși anul 1619 aducea speranța păcii în relațiile dintre Imperiul Otoman și Rzeczpospolita, cel următor avea să infirme aceste așteptări.

O succesiune de factori a dus în chip nefericit la catastrofa armatei poloneze din toamna anului 1620: reluarea de către cazacii zaporogeni, după o perioadă scurtă adevărat, a incursiunilor pe mare, nemulțumirea tătarilor de trăgănarea plății unor cadouri pe care le pretindeau de la polonezi,

Warszawa, 2007. În anul 2003, la Chișinău a avut loc un simpozion științific dedicat personalității lui Stanisław Żółkiewski, cu participarea istoricilor din Polonia și Republica Moldova. Din comunicările prezentate menționăm în special studiul semnat de Marek Wagner, *Expediția de la Țuțora*, în „Revista de Istorie a Moldovei”, nr. 1, Chișinău, 2004, p. 6-15 și studiul semnat de Eduard Baidaus, *Stanisław Żółkiewski și Țara Moldovei: considerente privind campania polonă din anul 1620*, în „Revista de Istorie a Moldovei”, nr. 1, Chișinău, 2004, p. 36-42.

² Despre istoriografia românească privitoare la conflictele politico-militare din Moldova pentru perioada anilor 1615-1621 am făcut câteva remarci în studiul nostru *Działania wojenne na terenie Mołdawii w latach 1615-1621 w historiografii rumuńskiej*, sub tipar la „Studia z dziejów polskiej historiografii wojskowej”.

³ Vezi în acest sens studiul nostru: *Relațiile politice polono-otomane și domnia în Țara Moldovei a lui Gașpar Grațiani 1619-1620*, în vol. *Materialele conferinței științifice internaționale „Republica Moldova între Est și Vest. Opțiunile tineretului la etapa actuală”*, Chișinău, Ed. Universității de Stat Tiraspol (cu sediul la Chișinău), 2013, p. 132-141.

⁴ Avândul ca protagonist pe Ștefan Potocki.

⁵ Atunci când a venit rândul lui Michał Wiśniowiecki și Samuel Korecki să încerce recuperarea scaunului domnesc pentru fii lui Ieremia Movilă.

⁶ Despre jaful cumplit al teritoriilor poloneze din toamna anului 1618 precedat de confruntarea de la Orynin, lângă Camenița vezi studiul nostru *Conjunctura internațională în jurul confruntării de la Orynin din anul 1618 și consecințele ei pentru Țara Moldovei*, sub tipar, în vol. *In honorem M.-D. Ciucă*.

venirea la putere în Imperiul Otoman a unor demnitari dornici să soluționeze, de pe poziția forței, problemele pe care le aveau cu polonezii, pierderea creditului politic la otomani a lui Gașpar Grațiani, începutul războiului de 30 de ani și participarea în el a lui Gabriel Bethlen, dorința polonezilor de a efectua o campanie reușită în Moldova pentru a recupera pozițiile de la sfârșitul secolului al XVI-lea și menținerea în scaun a lui Gașpar Grațiani, dorința marelui hatman Stanisław Żółkiewski de a obține un succes extern pentru a-l folosi în lupta politică împotriva adversarilor săi din interiorul țării, nemulțumiți mai ales de faptul că anume el a fost desemnat de rege ca mare hatman și cancelar. După cum vedem existau motive suficiente pentru bătălia de la Țuțora. Unele au fost suficiente, altele au alimentat conflictul, au fost și cele care l-au determinat.

Dacă la începutul anului 1620 nimic nu prevestea o furtună în relațiile polono-otomane de la mijlocul anului evenimentele au degenerat cu o mare repeziciune. Otfinowski solul polonez la Constantinopol n-a mai insistat să obțină o nouă audiență la vizir prin care să realizeze semnarea unui nou acord cu otomanii, iar în a doua jumătate a lunii iulie 1620, a ieșit pe neobservate din Constantinopol și pe o corabie a ajuns în Italia, iar de acolo prin Roma și Viena s-a întors în țară⁷. La acel moment nici una dintre cele două solii, fie cea trimisă în Crimeea sau fie cea trimisă la Constantinopol nu și-a atins scopul propus, iar singurul lucru la care se puteau aștepta polonezii era o nouă incursiune comună otomano-tătărească, cel puțin de proporțiile celei din anul 1618⁸.

La mijlocul lunii iunie în cercurile constantinopolitane se spunea de schimbarea domnului Țării Românești și revenirea în scaun a lui Alexandru Iliș⁹. Era un semn vădit al schimbării atitudinii politice a otomanilor față de polonezi, atâta timp cât Gabriel Movilă a fost numit în scaun la insistențele lui Żółkiewski. Habsburgii au încercat să mai folosească odată abilitățile diplomatice ale lui Gașpar Grațiani. Regele Ferdinand II i-a scris o scrisoare în care îl ruga să depună eforturi la Poartă împotriva solilor trimiși de „rebeli”¹⁰. Totodată, zvonurile despre schimbarea lui Gabriel Movilă aveau să se adevărească, numai că în loc de Alexandru Iliș scaunul avea să-i fie

⁷ Ryszard Majewski, *op. cit.*, p. 51.

⁸ În toamna aceluia an, oastea poloneză a fost dislocată în zona Oryninului, lângă Kamenîța, pentru a preveni o eventuală incuriune tătărească. Totuși, lipsa disciplinei în armata poloneză și aprecierea greșită a potențialului militar tătăresc au dus la pustiirea cumplită a teritoriilor poloneze de la graniță.

⁹ *Documente privitoare la istoria românilor*, culese de Eudoxiu Hurmuzaki, vol. IV, partea I-a (1600-1649), București, f. e., 1882 (în continuare: Hurmuzaki, IV/1), nr. DXIII, p. 594.

¹⁰ Hurmuzaki, IV/1, nr. DXV, p. 595. Scrisoarea datează din 27 iulie 1620.

dat lui Radu Mihnea¹¹. Schimbarea domnului Țării Românești coincide poate nu întâmplător cu plecarea solului polonez din Constantinopol fără să fi anunțat oficialitățile otomane. Informații detaliate despre schimbarea domnilor Moldovei și Țării Românești ne parvin la 19 august 1620. Gașpar Grațiani ar fi fost schimbat pentru niște acorduri pe care le avea cu austriecii și pentru simpatiile sale față de polonezi, pe care otomanii se pregăteau să-i atace anul viitor¹². Totodată, cercurile diplomatice de la Constantinopol aveau informația că Grațiani are la el opt sau nouă mii de oameni cu care vrea să scoată țara de sub dependență otomană¹³.

Din cele arătate mai sus rezultă că deja la mijlocul verii otomanii renunțaseră la demersurile lor îndreptate spre găsirea unor soluții pentru cele două probleme majore în raporturile polono-otomane: incursiunile tătarilor și ale cazacilor. Desigur că pe otomani îi interesau cele din urmă, care s-au amplificat mai ales atunci când au fost încheiate acordurile care aveau ca scop oprirea lor. Cert este că incursiunile tătarilor au scăzut simțitor, nu același lucru s-a întâmplat însă cu cele ale cazacilor. Revolta cazacilor sub comanda lui Nerodowicz Borodawka i-a luat pe funcționarii polonezi pe neprins de veste. Ei pur și simplu nu aveau soluții pentru o astfel de situație. Prin urmare, și schimbările în rândul funcționarilor otomani și tratarea necorespunzătoare a solilor polonezi trimiși la Bahcisarai și Constantinopol au tensionat și mai mult situația în jurul relațiilor polono-otomane. Grațiani, cunoscut prin abilitățile sale diplomatice, a fost numit domn tocmai pentru a intermedia relațiile polono-otomane și a contribui la pacificarea cazacilor și tătarilor. Când aceste demersuri au eșuat otomanii au renunțat la serviciile lui Grațiani. Era nevoie deci de un pretext pentru a-l mazili. Și acest pretext a apărut de curând.

Foarte probabil, ca arestarea solilor moldoveni trimiși¹⁴ la Gabriel Bethlen, să fi fost legată de interceptarea corespondenței principelui cu

¹¹ Scrisoarea datează cu 28 iulie 1620 (Hurmuzaki, IV/2, nr. CDXXIV, p. 386).

¹² „Gaspar Gratianny court mesme fortune en Moldavie, les Turcz ayant oppinion qu'il a intelligence avec l'Empereur et qu'il affectionne les Polonois, que l'on se prepare tousiours d'attaquer rudement l'annee prochaine” (*Documente privitoare la istoria românilor*, urmare la colecțiunea lui Eudoxiu Hurmuzaki, suplim. I, vol. I (1518-1750), documente culese de Gr. G. Tocilescu și Al. I. Odobescu, București, f. e., 1886 (în continuare: Hurmuzaki, suplim. I, vol. I), p. 187, nr. CCLXXXVI).

¹³ Hurmuzaki, suplim. I, vol. I, p. 187, nr. CCLXXXVII.

¹⁴ *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. IX (1614-1636), Acte și scrisori, publicate de Andrei Veress, București, Ed. Cartea Românească, 1936 (în continuare: Veress, IX), p. 217, nr. 173. Scrisoarea lui Grațiani către Bethlen a fost scrisă la 29 aprilie 1620.

demnitarilor otomani și tătari¹⁵. De altfel, principele transilvănean în vara anului 1620, îi va aresta și pe solii polonezi care se aflau la el¹⁶. Despre acest incident avem știri atât în cronica lui Miron Costin¹⁷, cât și în izvoarele poloneze¹⁸. Faptul că scrisorile au fost interceptate de către Gașpar Grațiani și trimise polonezilor se confirmă și prin alte surse din epocă¹⁹. Cert este că de la o vreme încolo Gașpar Grațiani își pierduse sprijinul la otomani²⁰, iar demersurile lui filopolone și filoautriece nu le erau pe plac otomanilor cu atât mai mult cu cât cu cei dintâi nu puteau nicidecum rezolva problema cazacilor, iar în ceea ce-i privește pe cei din urmă un conflict religios i-ar fi ținut departe de un nou eventual conflict cu Imperiul Otoman. Prin urmare, Gașpar Grațiani nu numai că nu era necesar otomanilor, în noua conjunctură politică, dar devenea și incomod prin demersurile lui.

¹⁵ Anume așa trebuie să înțelegem informațiile furnizate de o copie târzie, datată cca. 1622-1623, prin care frații lui Constantin Roșca mărturiseau că acesta „fiind trimăs cu dreptă solie la Țara Ungurească, i s-au întâmplat a șade închis acolo 2 ani” (*Moldova în epoca feudalismului* (alcătuitori P. G. Dmitriev, D. M. Dragnev, E. M. Russev, P. V. Sovetov), vol. I, Chișinău, Ed. Lumina, 1961, p. 369-370, nr. 164).

¹⁶ El i-a acuzat pe polonezi că-l ajută pe împărat în războiul izbucnit în anul 1618. Soldații din regimentul lui Lisowski (lisowczyci) au jucat un rol esențial la determinarea principelui să renunțe la asediul Vienei. Totodată principele transilvănean le cerea polonezilor să nu mai permită recrutarea lisowczycilor în Polonia, ceea ce nu s-a întâmplat. Când a interceptat el la rândul său niște scrisori ale regelui i-a arestat pe soli (Antoni Prochaska, *Hetman Stanisław Żółkiewski*, Wydawnictwo Kasy im. Mianowskiego, Warszawa, 1927, p. 220).

¹⁷ Cronicarul moldovean susținea că principele ardelean le-ar fi scris tătarilor ca să-i atace pe polonezi ca aceștia să nu le poată da ajutor austrieților (Miron Costin, *Opere* (ed. P. P. Panaitescu), București, E.S.P.L.A., 1958, p. 67).

¹⁸ Gabriel Bethlen a trimis o solie la polonezi la Cracovia. În cadrul acestor tratative desfășurate la sfârșitul lunii februarie 1620, una dintre acuzațiile aduse principelui Transilvaniei a fost participarea împreună cu turcii și în detrimentul creștinătății la campaniile militare împotriva creștinilor și a creștinătății. Drept dovadă a complicității turcilor la planurile principelui au fost aduse niște scrisori interceptate adresate lui Schender pașa: „nad to interseptae sunt illius literae do Skinder Basze pisane” (Biblioteka Czartoryskich, Ms. Nr. 350, filele 769-789). Poziția poloneză a rămas de altfel neschimbată: ocuparea Ungariei de Sus și obținerea coroanei Ungariei de către principele Transilvaniei avea să fie urmată de închinarea noilor teritorii sultanului turc, ceea ce în viziunea polonezilor era inacceptabil. Despre aceasta scria Stanisław Żółkiewski lui Gabriel Bethlen precum și Stărilor Ungariei din 25 septembrie și 28 octombrie 1619 în Bibl. Czartoryskich, Ms. Nr. 350, filele 399-404. Ținând cont de faptul că acum s-a produs și tensionarea la maxim a relațiilor dintre Bethlen și Grațiani s-ar putea ca cele două știri cu privire la scrisorile interceptate să aibă aceeași rădăcină.

¹⁹ Antoni Prochaska, *op. cit.*, p. 206, nota 6.

²⁰ Idee întâlnită și în cronica lui Miron Costin: „Curundu au simțitu Gașpar vodă că ș-au pierdutu la turci credința ...” (Miron Costin, *op. cit.*, p. 67).

Eșecul celor două solii i-a determinat pe polonezi să ia măsuri urgente pentru apărarea țării de pericolele care veneau din partea tătarilor și otomanilor. Un eventual succes militar în confruntarea cu aceștia le-ar fi adus un plus de autoritate atât regelui cât și marelui hatman. Regele la începutul lunii august trimitea solii săi la sejmikurile regionale. În instrucțiunile redactate la începutul lunii august era fixată situația la acea oră în relațiile cu Imperiul Otoman. Aceste instrucțiuni seamănă în general cu decretarea stării de război²¹. Totodată mazilirea lui Gașpar Grațiani care și-a demonstrat atașamentul față de coroana polonă aducea o nouă complicație pentru polonezi. Un nou domn, neprieten al Rzeczpospolitei, putea nu numai să permită fără menajamente efectuarea incuriunilor tătărești în teritoriile poloneze, dar să organizeze el însuși asemenea campanii, precum a făcut de atâtea ori Ștefan Tomșa al II-lea²². Teritoriul Moldovei era de altfel foarte propice unor asemenea campanii de pradă²³. De aceea, nu-i întâmplător că la știrea mazilirii lui Gașpar Grațiani, polonezii au hotărât să acționeze în colaborare cu fostul domn.

Hotărârea de a întreprinde o intervenție în Moldova a fost luată probabil în prima jumătate a lunii iulie 1620. Plecarea intempestivă a lui Otfinowski, solul polonez, de la Constantinopol, produsă în a doua jumătate a lunii iulie este o mărturie în acest sens. Întrunirea la nivel înalt a înalților demnitari polonezi produsă la 15 iulie 1620 i-a lăsat lui Żółkiewski libertatea de acțiune, deși atunci probabil se știa că el intenționează să intre cu armatele în Moldova²⁴. La 17 iulie 1620, prin universaluri regele convoca

²¹ „dano znać z Constantynopola magnis itineribus o wielkim, prędkim y pewnym Tureckim niebezpieczeństwie” (s-a făcut cunoscut de la Constantinopol magnis itineribus de un mare, rapid și sigur pericol turcesc) (Biblioteka Czartoryskich, Ms. Nr. 350, filele 413-427 și 414).

²² Pentru relațiile polonezilor cu Ștefan Tomșa al II-lea vezi materialele noastre: *Bătălia de la Cornul lui Sas și implicațiile ei asupra relațiilor polono-otomane*, în vol. *Materialele conferinței anuale a tinerilor cercetători*, 2011, Chișinău, Institutul de Istorie, Stat și Drept, p. 48-60 și *Țara Moldovei în cadrul relațiilor internaționale în timpul primei domnii a lui Ștefan II Tomșa (după Bătălia de la Cornul lui Sas și până la începutul campaniei de restabilire a Movileștilor în scaun 1613-1615)*, în „Revista de Istorie a Moldovei”, nr. 3, Chișinău, 2012, p. 34-47.

²³ Izvoarele menționează deseori drumurile care legau Moldova de Polonia drept căi pentru pătrunderea tătarilor în Polonia. Despre incursiunile tătarilor în timpul domniei lui Ștefan II Tomșa vezi: Valentin Constantinov, *Impactul incursiunilor cazacilor și tătarilor asupra relațiilor dintre Ștefan II Tomșa și polonezi*, în „Buletin științific al tinerilor istorici. Materialele Conferinței științifice internaționale anuale a tinerilor cercetători”, Serie nouă I (VI), Chișinău, 2012, p. 55-61.

²⁴ Ryszard Majewski, *op. cit.*, p. 70.

nobilimea poloneză în tabăra de lângă Halici²⁵. La 1 august 1620, Stanisław Żółkiewski anunța nobilimea de la graniță despre faptul că sultanul-calga²⁶ cu oștirile tătărești s-a pornit spre Polonia și totodată îi îndemna să se adune în tabără unde și el în scurt timp avea să vină²⁷. De altfel, așa cum am arătat și mai sus, instrucțiunile date solilor regelui la sejmikurile regionale decreta practic starea de război cu Imperiul Otoman. Totodată în momentul anunțării mazilirii lui Gașpar Grațiani, la Constantinopol, se știa că el dorește să se opună puterii suzerane, că are lângă el „opt sau nouă mii de soldați” și că a făcut apel la vecinii săi pentru a elibera țara de dependența turcească²⁸. Cifra ostașilor firește că era una exagerată, iar de fapt domnul Moldovei, proaspăt mazilit, nu avea nici un fel de forțe militare care cât de cât ar fi contat într-o eventuală intervenție otomană. Probabil că aceste zvonuri i-au determinat pe otomani să mobilizeze forțe importante împotriva coaliției dintre Gașpar Grațiani și polonezi.

De aici se poate trage concluzia că indiferent dacă era sau nu mazilit Grațiani, hatmanul Żółkiewski era hotărât să facă intervenția în Moldova, pentru că, așa cum avea el să mărturisească, era mai bine să se ducă un război pe teritoriul inamicului²⁹ decât în propria țară³⁰.

Universalurile regelui și apelurile lui Żółkiewski către șlahta poloneză n-a avut efectul scontat. În tabăra poloneză s-au adunat mai puțini oșteni decât marele hatman miza. Acest fapt a întârziat cu câteva zile

²⁵ Antoni Prochaska, *op. cit.*, p. 228, nota 84. Este adevărat însă că acest apel către șlahta poloneză nu era neapărat un apel pentru intervenția în Moldova. Din el rezulta doar că nobilimea poloneză din regiune este chemată sub arme, iar armata va fi condusă de către Stanisław Żółkiewski. Hotărârea de a efectua campania din Moldova era ținută în secret (Ryszard Majewski, *op. cit.*, p. 70, nota 374).

²⁶ Fratele hanului tătăresc.

²⁷ *Pisma Stanisława Żółkiewskiego*, p. 374, nr. 79.

²⁸ „l'on dict qu'Il a huict ou neuf mil hommes de guerre ensemble qui faict doubter que peult estre aura il recours a ses voisins et a ses forces, pour souslever ceste province et tacher de la remettre hors de la servitude Turquesque” (Hurmuzaki, suplim. I, vol. I, p. 187). În același document se spunea că Gabriel Movilă a și plecat din țară împreună cu boierii cei mai importanți.

²⁹ Adică a Moldovei.

³⁰ La 26 august, scriind regelui marele hatman menționa: „Nude powiadam: będzieli Rzeczpospolita, ojczyzna moja miła, defensivo bello w ziemi swej (jeśli jeszcze pospolitym ruszeniem, jako na elekcyje króla Henryka opisano) chciała z Turki wojnę odprawować, actum est zginiełszy! Jeśli z nieprzyjacielem w ziemi jego czynić i najeżdżać go będziemy? Non est desperandum de victoria” (Spun deschis: dacă va dori Rzeczpospolita, patria mea dragă un război defensiv în țara sa (dacă încă cu mobilizare generală, ca și în timpul alegerii regelui Henryk este descris) cu turcii să facă este cert am pierit! Iar dacă cu dușmanul vom lupta în pământul lui și să-l atacăm? Nu este exclusă victoria) (*Pisma Stanisława Żółkiewskiego*, p. 376, nr. 80).

întărirea armatei poloneze în teritoriul Moldovei³¹. De asemenea nici proviziile n-au fost adunate în cantitate necesară³², ceea ce iarăși avea să-și spună cuvântul asupra rezultatului campaniei.

Armata poloneză s-a adunat lângă Śledziówka. Marșul spre Moldova l-au început pe data de 1 septembrie nu în ultimul rând datorită insistențelor lui Grațiani, după care deja venise un capigi-bașa cu ordinul de a pleca spre Constantinopol³³.

Armata poloneză a pornit spre Gruszka, iar pe 2 septembrie a ajuns la Nistru nu departe de Podbile. Pe 4 septembrie armata poloneză a ajuns pe teritoriul moldovenesc trecând Nistru lângă Soroca³⁴.

Acel moment i-a servit lui Gașpar Grațiani semnal pentru începutul răscoalei. Dacă până atunci el doar amenința cu răscoala din acel moment a trecut la realizarea ei practică poruncind ca cei care au venit după el precum și turcii care se aflau la Iași să fie omorâți³⁵. Teofil Szemberg susținea că imediat după omorârea turcilor la Iași, domnul Moldovei ar fi fugit spre Hotin, ca mai apoi să plece prin Pocuția mai departe³⁶. Aceste acuzații s-ar putea să fie lipsite de temei³⁷ deoarece deja la 7 septembrie Gașpar Grațiani cu circa 500-600 de oșteni, dar și cu marii boieri, care au primit de la hatmanul polonez cadouri importante³⁸: Bâcioc mare vornic al Țării de

³¹ Ultimele contingente militare ale polonezilor au ajuns grosul armatei când aceasta se afla deja în Moldova. De exemplu, lisowczyi lui Rogawski au ajuns în Moldova la 11 septembrie: Corfus, sec. XVI-XVII, p. 250-251. Copie după Teki Naruszewicza; Bibl. Czart. Nr. 350, fila 429; Bibl. Czart., Nr. 1577, filele 401-403.

³² Ryszard Majewski, *op. cit.*, p. 140.

³³ *Ibidem*, p. 141.

³⁴ Relacja prawdziwa o weszcju wojska polskiego do Wołoch i o potrzebie jego z pogaństwem w Roku Pańskim 1620 we wrześniu i w październiku przez Teofila Szemberg sekretarza Króla Jego Mości który w potrzebie tej obecnie był i odwagą zdrowia Ojczyźnie służył spisana, do druku przygotował i wstępem poprzedził Bohdan Królikowski, życiorys opracował Mirosław Nagielski, Lublin, 2009, p. 65.

³⁵ Ilie Corfus, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolul al XVI-lea și al XVII-lea* (ed. îngr. de Vasile Matei), București, Ed. Academiei, 2001, p. 248-251, nr. 119; Teofil Szemberg, *op. cit.*, p. 65; Biblioteka Czartoryskich, Nr. 1577, fila 401.

³⁶ Teofil Szemberg, *op. cit.*, p. 65-67. Autorul susține că Żółkiewski i-ar fi scris chiar și două scrisori lui Grațiani. La prima domnul mazilit de turci i-ar fi răspuns că așteaptă mobilizarea armatei și de-abia după ce a primit a doua scrisoare a venit în tabăra poloneză.

³⁷ Se pare că autorul relației participant la acele evenimente în persoana lui Gașpar Grațiani a găsit un țap ispășitor, pentru a motiva insuccesul răsunător al campaniei poloneze din Moldova.

³⁸ Corfus, *op. cit.*, p. 250-251. Copie după Teki Naruszewicza; Bibl. Czart. Nr. 350, fila 429; Bibl. Czart., Nr. 1577, fila 401-403. Alte copii.

Jos³⁹, Nicoriță mare vornic al Țării de Sus⁴⁰, Șeptelici hatman⁴¹, Goia postelnic⁴², Cheuca mare comis⁴³ s-au unit cu armata poloneză. Cu câteva zile mai târziu, pârcălabii de Orhei, Stețco și probabil Mierăuță, au adus o scrisoare de la Schender pașa în care le scria că în locul lui Gașpar Grațiani a fost numit de la Poartă un alt domn, și că îi ruga să-l prindă pe Grațiani și să se închine lui Alexandru⁴⁴.

Dintre posibilități care existau atunci două au fost luate în dezbateri la un consiliu din 8 septembrie. Prima era o propunere a lui Gașpar Grațiani care propunea să fie atacat Schender pașa care se afla la Tighina cu forțe puține⁴⁵. Însă intenția lui Żółkiewski era ca să meargă spre Iași să-l reacheze pe Gașpar Grațiani în scaunul țării și apoi să meargă spre Țuțora ca să apere calea spre Iași⁴⁶. Nu era altceva decât repetarea scenariului la care hatmanul polonez deja participase. În anul 1595, exact așa armata poloneză condusă pe atunci de către Jan Zamoyski inițial l-a așezat la Iași pe Ieremia Movilă iar mai apoi l-a menținut în scaun în urma bătăliei de la Țuțora din acel an⁴⁷. Conjunctura politică a celor două momente era însă una diferită. În anul 1595, țările române erau angrenate într-un conflict cu Imperiul Otoman. Urcarea în scaun a lui Ieremia Movilă și scoaterea din război a Moldovei era convenabilă, într-o anumită măsură, și turcilor. În plus, atât susținerea populației cât și a mării boierimi era categoric de partea noului domn al Moldovei, ales de țară, decât de partea lui Răzvan vodă care guverna țara în calitate de reprezentant al principelui Transilvaniei de atunci Sigismund Báthory⁴⁸. Spre deosebire de acea perioadă, în anul 1620, Imperiul Otoman

³⁹ N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova. Sec. XIV-XVII*, București, Ed. Enciclopedică Română, 1971, p. 347-348.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 421-422.

⁴¹ *Ibidem*, p. 446-447.

⁴² *Ibidem*, p. 403-404.

⁴³ *Ibidem*, p. 401-402.

⁴⁴ Corfus, *op. cit.*, p. 250-251. Copie după Teki Naruszewicza; Bibl. Czart., Nr. 350, fila 429; Bibl. Czart., Nr. 1577, fila 401-403. O altă copie.

⁴⁵ Ryszard Majewski, *op. cit.*, p. 161. Aceeași propunere a lui Gașpar Grațiani, Teofil Szemberg o plasează pentru ziua de 13 septembrie (Teofil Szemberg, *op. cit.*, p. 67). Nu-i exclus că asemenea propuneri ale lui Gașpar Grațiani să fi venit în repetate rânduri.

⁴⁶ Ryszard Majewski, *op. cit.*, p. 163.

⁴⁷ Despre campania de la Țuțora din anul 1595 vezi textul după I. Corfus, în *Călători străini despre Țările Române* (îngr. de Maria Holban, M. M. Alexandrescu Desca Bulgaru, Paul Cernovodeanu), vol. III, București, Ed. Științifică, 1971, p. 641-653.

⁴⁸ În anul 1595, Aron Tiranul a fost scos din scaun de către Sigismund Báthory, iar în locul lui a fost pus Răzvan. Despre conjunctura politică din acele timpuri vezi: Valentin Constantinov, *Moldawia w stosunkach międzynarodowych w końcu XVI i na początku XVII wieku*, în „Rzeczpospolita wobec Orientu w epoce nowożytniej”, pod red. Dariusza Milewskiego, Zabrze, 2011, p. 10-21.

nu mai era în conflict cu Imperiul Habsburgic, Moldova nu trebuia scoasă din coaliția antiotomană, iar moldovenii nu-l susțineau⁴⁹ nici pe Gașpar Grațiani care era „omu neștiutoriu rîndul și a obiceiurilor țării, fără limbă de țară, care lucru mai greu nu poate fi, cîndu nu știe domnul limba țării unde stăpînește”⁵⁰, nici pe polonezi⁵¹. Moravurile armatei poloneze nu s-au schimbat nici în această campanie, iar jafurile erau la ordinea zilei în pofida avertismentelor venite atât din partea hatmanilor, cât și din partea regelui însuși⁵². Despre jafurile comise de soldații polonezi scria și Lukasz Miaskowski către fratele său, chiar dacă făptașii erau pedepsiți încrederea moldovenilor era foarte scăzută⁵³.

Între timp și Schender pașa a început să acționeze. Pe lângă scrisoarea menționată către orheieni prin care le spunea că sultanul a numit un domn nou iar pe Gașpar Grațiani trebuie să-l predea, știm cel puțin de încă o poruncă prin care le ordona celor din ținutul Orhei să adune 400 de călăreți pe care să-i deplaseze spre Nistru și acolo să împiedice înaintarea armatelor poloneze pe la trecători⁵⁴.

Conform izvoarelor din epocă, armata poloneză a ajuns la Țuțora în jurul zilei de 12 septembrie. Ajunși acolo au reînnoit șanțul săpat încă din timpul lui Zamoyski, dar lucrările se desfășurau fără prea mare tragere de inimă⁵⁵.

Între timp, polonezii au făcut apel și la Gabriel Movilă, care în acea vreme se afla la Cluj, că să adune sabați și împreună cu ei să-l alunge din

⁴⁹ Despre lipsa interesului moldovenilor de a se uni cu oastea polonă scria și Teofil Szemberg: „Z których napierwszy Oriowianie, sąsiedzi tehińscy i buzaccy, z jasną deklaracją przyszli: „Gotowiśmy przyść do wojska Króla JM., którego sobie panowania życzymy, ale bojemy się o ubóstwo nasze. Skoro my tu przydziem, to poganie za ubóstwo, za żony, za dziatki nasze etc. etc.” (Din care cei dintâi orheienii, vecinii tighineni și bugeceni cu o declarație clară au venit: „Suntem gata să venim la armata Regelui MS, a cărei stăpânire ne-o dorim, dar ne temem de sărăcia noastră. Imediat ce vom veni, iar păgânii de sărăcia, soțiile, copiii noștri etc. etc.” Teofil Szemberg, *op. cit.*, p. 69).

⁵⁰ Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, în *vol. cit.*, p. 66.

⁵¹ Aceștia din urmă cunoscui prin numeroasele lor jafuri ale populației mai ales din perioada anilor 1615-1616, când Michał Wiśniowiecki și Samuel Korecki au încercat să-l așeze și să-l mențină în scaun pe Alexandru Movilă.

⁵² Ryszard Majewski, *op. cit.*, p. 166-167.

⁵³ „În bazar <la Țuțora> nu există nici o femeie, nici o băutură, și nu numai nici o băutură, dar și pâinea-i cu zgârcenie, căci ce aduc moldovenii de vânzare jefuiesc ai noștri, cu toate că au fost spânzurați deja doi în mijlocul taberei” (I. Corfus, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele poloneze. Secolul XVII*, București, Ed. Academiei, 1983, p. 102, nr. 46).

⁵⁴ Corfus, *op. cit.*, 2001, p. 250-251. Copie după Teki Naruszewicza; Bibl. Czart., Nr. 350, fila 429; Bibl. Czart., Nr. 1577, fila 401-403, alte copii.

⁵⁵ Teofil Szemberg, *op. cit.*, p. 69.

scaun pe Radu Mihnea. Pentru a preveni jafurile din partea polonezilor, Gașpar Grațiani a pus la dispoziția armatei o mie de boi și două mii de berbeci⁵⁶.

Primele ciocniri între detașamente poloneze și otomane s-au produs la 17 septembrie, iar ca urmare a acelei confruntări polonezii au pierdut după spusele lui Szemberg în jur de 1000 de slugi⁵⁷. În ziua următoare, 18 septembrie, au avut loc de asemenea câteva confruntări locale fără ca armatele să fi fost antrenate într-o bătălie frontală, deși otomanii deja și-au concentrat acolo armata⁵⁸.

Bătălia de la Țuțora propriu-zis s-a dat pe data de 19 septembrie. În momentul confruntării armata poloneză împreună cu ajutoarele venite de la moldoveni număra în jur de 10 000 de oameni⁵⁹. Ryszard Majewski considera că aproximativ aceleași contingente militare le avea la dispoziție și Schender pașa⁶⁰.

Żółkiewski a aranjat armata pornind de la niște concepții pe care el le credea utile în lupta cu tătarii. În primul rând, era vorba de prevenirea mobilității cavaleriei tătărăști, care putea duce la un atac pe flancuri și apoi la o lovitură din spate. Prin urmare, hatmanul polonez a hotărât să facă un fel de cetate mobilă. Ambele flancuri aveau să fie apărate prin niște tabere formate din care – fiecare alcătuită din 4 rânduri de care câte 50-60 fiecare cu infanterie și tunuri. Cavaleria avea să fie plasată în centru. Această așezare avea însă și un mare neajuns. Fiind flancată de infanterie, cavalerimea poloneză era lipsită de manevritate.

Bătălia propriu zisă a constat din trei faze: prima confruntarea frontală din ambele părți; a doua atacarea de către tătari a flancului drept al armatei poloneze; și a treia fază nimicirea taberei din dreapta a armatei poloneze.

⁵⁶ I. Corfus, *op. cit.*, 2001, p. 99-102, nr. 46.

⁵⁷ „I pewnie zginęło nam czeladzi blisko 1000, jeśli nie lepiej” (Teofil Szemberg, *op. cit.*, p. 71).

⁵⁸ Aceste ciocniri s-au desfășurat fără vreun rezultat notabil.

⁵⁹ *Regestr wojska i rotmistrzów z nieboszczykiem panem hetmanem Stanisławem Żółkiewskim w Wołoszech pobitego (Registrul armatei și a rotmiștrilor cu răposatul pan Stanisław Żółkiewski în Moldova învinsă)*, în AGAD, *Zbiór Branickich ze Suchej*, księga 155/181: Ukraine sprawy, p. 60-61, indică un număr de 11860 de oșteni, dintre care moldoveni 500. Alte registre ale armatei vezi la Ryszard Majewski, *op. cit.*, p. 169, nota 117.

⁶⁰ Ryszard Majewski, *op. cit.*, p. 180.

După atacul frontal a început să se profileze o perspectivă îmbucurătoare pentru polonezi⁶¹. Însă înaintarea armatei a produs o destabilizare a pozițiilor poloneze. Conducerea cu operațiunile militare care de la bun început nu era chiar eficientă, într-un anumit moment a ieșit de sub controlul atât al marelui hatman cât și al hatmanului plin Koniecpolski. În special această problemă s-a abătut asupra flancului drept. Tabăra din dreapta a înaintat prea mult în comparație cu cea din stânga. În plus, întâmpinând un val sau șanț în care se afla infanteria turcească ea a încercat să-l ocolească. Prin urmare între tabăra din dreapta și restul armatei s-a produs o spărtură. În a doua fază anume acolo au lovit tătarii⁶². Iar cei care aveau menirea să-i asigure stabilitatea s-au împrăștiat. Așa tătarii au primit ocazia să învâluie cavaleria poloneză pe din spate, ceea ce dintotdeauna s-a străduit să prevină Żółkiewski. Ca urmare a acestei situații cavaleria poloneză a fost nevoită să se retragă, lăsând în câmp tabără din dreapta de una singură. Încercările lui Żółkiewski de a organiza armata pentru a lupta în continuare s-au dovedit a fi ineficiente, iar cu mici excepții cei din tabăra din dreapta fie au fost omorâți, fie au căzut prizonieri⁶³.

Prin urmare, considera Ryszard Majewski bătălia din 19 septembrie 1620, contrar unor opinii⁶⁴, trebuie considerată pierdută de către armata poloneză, iar motivele principale au fost lipsa unui comandament eficient, insuficienta cunoaștere a câmpului de bătălie, căderea psihică a cavaleriei poloneze și nu în ultimul rând lipsa de rezerve care ar fi contracarat acțiunile cavaleriei tătărești⁶⁵.

În ziua următoare, din cauza panicii, o parte din armata poloneză s-a îndreptat spre Prut unde a fost pradă ușoară fie a moldovenilor, fie a tătarilor⁶⁶. Din câte se pare, moldovenilor li s-a cerut să-i predea pe polonezi, mai ales pe cei de stofă nobilă, în schimbul unor recompense. Ca de obicei, această degringoladă a armatei poloneze a fost pusă pe seama lui

⁶¹ Cronicarul turc Mustafa Naima menționa că la un moment dat: „Atunci un număr mare de dușmani au mers și au înconjurat pe la spate, pe gaziii hărțuitori. Husein pașa i Hîzîr pașa și Sarîmsak Mehmed pașa fiind încercuiți, vitejii aceia au rămas între dușmani” (cf. Naima Tarihi, *Cronica lui Naima*, în *Cronici turcești privind Țările Române*. Extrase, vol.III (sfârșitul sec. XVI-începutul sec. XIX) (vol. întocmit de Mustafa A. Mehmet), București, Ed. Academiei, 1980, p. 54.

⁶² Teofil Szemberg menționează că hatmanul plin Koniecpolski le-a ordonat să se retragă, dar s-a produs o mare încurcătură așa încât tabăra a rămas pe loc (Teofil Szemberg, *op. cit.*, p. 77-79).

⁶³ Desfășurarea luptei Ryszard Majewski, *op. cit.*, p. 188-191.

⁶⁴ Antoni Prochaska, *op. cit.*, p. 243.

⁶⁵ Ryszard Majewski, *op. cit.*, p. 191.

⁶⁶ Teofil Szemberg, *op. cit.*, p. 81.

Gașpar Grațiani, care ar fi auzit de niște tratative pe care polonezii ar fi dorit să le înceapă cu otomanii și în care persoana lui avea să fie vizată în primul rând⁶⁷. Că s-a ajuns la un moment dat la negocieri amintește și cronicarul turc Mustafa Naima, dar ideea de a-l trimite ca ostateg pe Cantemir mârza a fost respinsă de către acesta din start⁶⁸. Probabil, posibilitatea purtării unor tratative i-a reținut pe polonezi în tranșeele de la Țuțora încă nouă zile⁶⁹. Într-un fel sau altul, doar pe 29 septembrie, în formă de tabără, armata poloneză a început calea întoarsă spre Polonia⁷⁰. Calea de întoarcere⁷¹ nu era una ușoară. Tabăra poloneză era însoțită de armatele tătărești și otomane care periodic o atacau. Armata poloneză a întâlnit în cale numeroase sate arse⁷². Un fost sat armata poloneză aflată în retragere l-a întâlnit până a ajunge la Răut⁷³. După ce a fost trecut Răutul localitățile incendiate erau frecvente⁷⁴. După câte se pare, tătarii au practicat împotriva polonezilor

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ „Kanșir <probabil un derivat de la cancelar *n.ms.*> văzând că situația a ajuns la disperare, a trimis un sol cu scrisoare, cuprinzând următoarele angajamente: „Gașpar ne-a înșelat pe noi și ne-a adus aici spunându-ne că tătarii, vechii noștri dușmani, sînt singuri. Dar nici nu aveam vreo dușmănie cu dinastia osmanliilor și nu făceam cusururi în respectarea obligațiilor noastre. Noi nu știam că venise serdarul dinastiei osmane. Acum Gașpar a fugit. Noi nu ne războim cu oastea padișahului”. Despre răspunsul lui Cantemir Mârza vezi în continuare relatarea cronicarului turc: (Mustafa Naima, în *Cronici turcești...*, vol. III, p. 54).

⁶⁹ AGAD, Zbiór Branickich ze Suche, księga 155/181, *Relacja o porażce wojska na Ceorze z hetmanem wielkim koronnym Stanisławem Żółkiewskim dnia 7 października 1620*, p. 56; Teofil Szemberg, *op. cit.*, p. 87.

⁷⁰ „29 septembris. O niespornej godzinie sprawiwszy tabor w 7 rzędów, wywiódł nas z Czeczory” (29 septembrie dimineața aranjând tabăra ne-a scos din Țuțora) (Teofil Szemberg, *op. cit.*, p. 87).

⁷¹ Harta pe unde a venit și pe unde s-a întors armata poloneză vezi la Ryszard Majewski, *op. cit.*, p. 170. Despre localitățile pe unde a trecut armata poloneză spre Țuțora și pe unde s-a întors cu bibliografia actualizată cu privire la aceste localități vezi: Sergiu Tabuncic, *Campania poloneză de la Prut din anul 1620. Localități și locuri străbătute*, sub tipar la „Anuarul Institutului de Istorie al AȘM”, II, Chișinău, 2012.

⁷² „3 października ... Staneliśmy ze trzy godziny na dzień w podole głębokim przy wsi zapalonej” – „la 3 octombrie ne-am oprit pentru trei ore pe zi într-o vale adâncă lângă un sat ars” (AGAD, Zbiór Branickich ze Suche, księga 155/181, p. 57).

⁷³ *Ibidem*. La Răut, lângă actualul Bălți, armata poloneză aflată în retragere a ajuns la 4 octombrie, și au găsit acolo câmpii pline de lăcuste și fără iarbă, iar în jur era plin de fum din cauza incendiilor făcute păgânii.

⁷⁴ *Documente privitoare la istoria românilor urmare la colecțiunea lui Eudoxiu de Hurmuzaki*, suplim. II, vol. II (1601-1640) (documente culese din arhivele polone, coordonate, adnotate și publicate de Ioan Bogdan cu traducerea franceză a documentelor de I. Skupiewski), București, f. e., 1895, nr. CCXXXI. Textul românesc în *Călători străini*, vol. IV, p. 443-460. „La 5 octombrie. [...] La prânz ne-am oprit pe un râu, unde tătarii arseseră un sat mare și câteva curți mai bune [...]” (*Călători străini*, IV, p. 457).

tactica pământului pârjolit⁷⁵, incendiind atât satele care erau în drumul polonezilor dar și iarba ca să nu le permită acestora să găsească hrană pentru cai⁷⁶.

Calea de întoarcere a durat aproximativ o săptămână, iar obiectivul armatei poloneze era ajungerea la Movilău unde puteau spera la ajutor. Atunci însă când armatei poloneze îi rămăsese să parcurgă cale de câteva ore până a fi salvați, pe 6 spre 7 octombrie, din cauza noilor tulburări din armata poloneză, tabăra s-a spart⁷⁷, iar fiecare a încercat să se salveze pe cont propriu devenind pradă ușoară fie a tătarilor fie a moldovenilor care au participat din plin la vânatoare predându-i pe polonezi tătarilor sau turcilor⁷⁸. Dimineața a fost găsit și corpul lui Żółkiewski⁷⁹.

Analizând desfășurarea campaniei lui Żółkiewski din Moldova în anul 1620 putem concluziona următoarele. Încercările diplomatice de consolidare a prevederilor păcii încheiate în anul 1619 nu numai că nu s-au încheiat cu succes, dar au fost puse sub semn de întrebare în anul 1620. Solii polonezi tratați neadecvat la Constantinopol și Bahcisarai au amplificat temerile cu privire la un eventual război polono-otoman, în care tătarii ar fi ocupat un loc important. Deși conjunctura era una prielnică, polonezii având încheiată pace cu toți vecinii săi și prin urmare având posibilitatea să-și concentreze atenția în direcția sud-estică, nu au utilizat toate atuurile pentru a le impune otomanilor propriile lor condiții. Până la acea oră, atât Schender pașa, în anul 1616, cât și tătarii din Crimeea, la Orynin, în anul 1618, au reușit succese răsunătoare asupra armatelor poloneze. Ultimul episod de la Orynin i-a adus numeroase critici lui Żółkiewski, iar situația creată în anul 1620 era una prielnică pentru a repune pe tapet pretențiunile poloneze nu numai asupra Moldovei, dar și asupra Țării Românești. Totul depindea de reușita bătăliei de la Țuțora din anul 1620. Lipsa disciplinii, a unei conduceri eficiente a armatei poloneze, a animozităților pe care marele hatman le avea practic cu majoritatea celorlalți conducători de regimente și nu în ultimul rând complexul pe care hatmanul îl avea în fața tătarilor au

⁷⁵ R. Majewski, *op. cit.*, p. 210-212.

⁷⁶ Subiectul a fost tratat de noi și într-un studiu recent aflat sub tipar *Stepa Bălților în Evul Mediu*, prezentat în cadrul conferinței științifice de la Universitatea „Alecu Russo” din Bălți.

⁷⁷ Teofil Szemberg, *op. cit.*, p. 96-101; AGAD, Zbiór Branickich ze Suche, księga 155/181, p. 59-60.

⁷⁸ Așa de exemplu, a fost prins de către moldoveni Stanisław Koniecpolski și mai apoi predat lui Schender pașa: I. Corfus, *op. cit.*, 2001, p. 253-254, nr. 121: „În acea pădure au năvălit asupra noastră sute de moldoveni, care observându-l pe domnul hatman (Koniecpolski) și pe noi, l-au luat pe domnul hatman de la noi ...”

⁷⁹ Ryszard Majewski, *op. cit.*, p. 217.

fost tot atâtea motive pentru suferirea înfrângerii în bătălia din ziua de 19 septembrie 1620. Au urmat alte două situații în care a fost demonstrată lipsa autorității hatmanului în armată. Prima avea să se consume în noaptea chiar după bătălie, iar a doua cea din ultima clipă când până la teritoriile poloneze nu le rămânea decât foarte puțin. Era să fie ultimul acord al campaniei poloneze din Moldova în anul 1620. Iar consecința cea mai importantă a acestei înfrângeri a fost organizarea campaniei militare cu participarea însuși a tânărului sultan Osman II din anul următor 1621 și terminată cu bătălia de la Hotin, câștigată de astă dată de polonezi.